

ПОГЛЯД

на

СУЧАСНИЙ СТАН ІСТОРИЧНИХ РОЗСЛІДІВ

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ.

НАЙДАВНІЙШИЙ ПЕРИОД.

КІЛЬКА ПРОБЛЕМ І ДЕЗІДЕРАТИВ.

Написав

Др. Ол. Колесса.

У ЛЬВОВІ 1901.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

з ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

під зарядом К. Беднарського.

ЛННБ України ім.В.Стефаника

01139467 (V)

2012
В. 1859

ПОГЛЯД

на

СУЧАСНИЙ СТАН ІСТОРИЧНИХ РОЗСЛІДІВ

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ.

НАЙДАВНІЙШИЙ ПЕРИОД.

КІЛЬКА ПРОБЛЕМ І ДЕЗІДЕРАТИВ.

Написав

Др. Ол. Колесса.

У ЛЬВОВІ 1901.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

з друкарні наукового товариства імени Шевченка

під зарядом К. Беднарського.

С 204612

080к

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И-35698

И. 24734

ПОГЛЯД НА СУЧАСНИЙ СТАН ІСТОРИЧНИХ РОЗСЛІДІВ УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ.

НАЙДАВНІЙШИЙ ПЕРИОД.

Кілька проблем і дезидератів.

НАПИСАВ

Др. Ол. Колесса.*)

Сучасні відносини, серед яких розвиває ся українсько-руське письменство і наука в українсько-руській мові — зовсім не нормальні. В сусідній словянській державі, де живе поперх 27 мільонів Українців — видано цілий ряд указів, що мають на меті здавити українську літературу, не допустити і думки про українську науку. Указ з р. 1876 — одинокий в історії людської цивілізації. Замкнено ним уста цілому великому народови, а заборонюючи його рідну мову — відтято йому безпосередний приступ до цілющого жерела просвіти і науки. Коли останніми часами настали деякі незначні пільги що до печатаня творів беллетристики оригінальної, то твори наукові в українсько-руській мові і переклади з чужих літератур, — навіть такі книжки як збірник секції природописно-лікарської — розвідки математичні й інші видавництва тов. ім. Шевченка, дальше такі твори як переклад св. письма на мову українську, як переклад Гомерової Одисеї зроблений Ніщинським — як Франків переклад Гетового Фавста та Кулішеві переклади драм Шекспіра, — заборонені безоглядно, і з виїмкою деяких професо-

*) Реферат виголошений в літературній секції з'їзду істориків у Кракові р. 1900.

рів університету та членів академій наук — може впасти тяжка кара на кожного, у кого власти знайшли-б такі книги, заборонені не для їх змісту, але для української мови... І такі відносини існують нині — коли людскість стрічає нове століття — в часі гуманних, миролюбних окликів, в часі змагань до збратання народів в імя великих задач цивілізаційних та високих ідеалів науки, толеранції, справедливости, ублагороднення людських сердець. З глибоким жалем прийшлося мені тут згадати про се п'ятно темне сучасної цивілізації, про сею голосну кривду, що пече не лишень Русинів-Українців, але прикро діймає усї висшї уми російської інтелігенції — усїх визначніших речників її духових стремлїнь¹⁾. Без знаня того сумного факту був би незрозумілий і сучасний стан українсько-руського письменства, та стан і характер наукових дослідів про се письменство. Сея система російського правительства, що відпівтретя століття старає ся придавити у українського народу всяке почуте його національної окремішности, — що почавши від Петра I веде війну з українською мовою, не признає її індивідуальности та здібности до висших літературних і наукових цілій, — що радо-б, аби й розвій мови і письменства відбував ся по вказівці державного шаблону „одинь народь“ — сея система полишила свої нестерті сліди не лишень на організації просвіти і в шкільних підручниках — але, на жаль, продерлася і до кабінетів учених, стала нераз поводити пером професо-

¹⁾ „Запримітимо“ пише н. пр. А. Н. Пипін — „що намагаючись нагинати всїх до одного шаблону і насилуючи природу приклонники одноформности викликають деморалізаційний вплив — що відозве ся зіпсутем і в самій суспільности. Лишень по боязливому й ограниченому поглядові можна вважати заперечуване і переслідуване всякої місцевої індивідуальности — потрібним для інтересів суспільности і держави. (Вїст. Евр. 1885, IV. 212 в стат. „Волга і Кїєвъ“).

„Стїснюване живнених прояв поодиноких племінних галузей — представляє ся тому противним історичному досьвідові і шкідливим для національного організму. Правда його сила містить ся не в насильнім об'єдненню окремішностей, — а в широкім розвитку суспільних сил“.

(Ист. русе. литер. Спб. 1898, I. 143).

„Тревога піднята кількадесять літ тому назад особливого роду публіцистами в поводу так названого малоруського сепаратизму — походила далеко не все із найліпших намірів. Се була хибно зрозуміла ідея національної єдности схожа з бюрократичним понятєм одноформности. Адміністративне переведење тих поглядів могло допровадити лишень до некористних результатів для цілого руського суспільного життя і літератури. (ibid. 143—144).

рів університету¹⁾ — проломила собі дорогу і до заль поважних наукових з'їздів. В тій системі і кореняться по часті свідомо чи несвідомо, безпосередно чи посередно — деякі псевдонаукові теорії з області руської мови й літератури, про які буде згадка даліше.

В тих обставинах має своє жерело і нерівномірність дослідів історії літератури українсько-русської і великоруської в працях російських учених. Найбільше ще наукових праць присвячено в Росії найдавнішому періодови нашого письменства, який вважаєся там спільним культурним дорібком усіх руських племен. Чим більше пропиралася в руському письменстві індивідуальність українсько-русського народу — тим менше беруть на увагу відповідний період літератури російські учені у своїх за-

1) Найновішими часами маємо сумний приклад такого казенного ученого з ненауковими інстинктами в особі Т. Флорінського. Його доля на кївській XI археологічній з'їзді, і акція звернена проти допущення української мови в рефератах з'їзду, загально звісна і осуджена висшими умами російської суспільности (Промова гр. Уварової, статі в „Вѣстн. Европы і т. и.).

Не менше сумним доказом впливу згаданого державного шаблону вістають ся розвідки проф. Флорінського звернені проти української мови як мови літературної. [Оцінені вони по заслугі в статях В. П. Науменка: „Книжная рѣчь у малороссовъ и русиновъ“ (Кіевск. Старина 1899 январ. 134 і д.) і К. Михальчука: „Что такое Малорусская (Южнорусская) рѣчь? Отгискъ изъ журн. Кіевск. Старина 1899, 1—61)].

Новіший доказ впливу згаданого державного шаблону — маємо в розвідці Т. Флорінського уміщеній на самперед у дневнику „Кіевлянинъ“ а опісля виданій окремою брошурою п. з.: „Нѣскольکو словъ о малорусскомъ языкѣ (нарѣчїи) и новѣйшихъ попыткахъ усвоить ему роль органа науки и вышей образованности“.

Розвідка сеся — се скандал — що компромітує кївський університет, де Т. Флорінский займає катедру словянської філології. Престиж свій яко ученого і професора приносить він в жертву об'єднителному молохови.

На доказ нечуваного нецтва Т. Флорінського, яке показує він скрізь у згаданій розвідці — досить навести такий факт.

Хотячи доказати, ніби сучасна мова видавництва Наукового Тов. ім. Шевченка була укована на взір мови польської — наводить він такі приклади: папір (польськ. papier), фарба (польськ. farba), нарешті (naręszte), вплинула (wplinęła), наукова часопись (czasopis naukowa), істновання (istnać), певностию (piewność), мусить мати (mać musi); засягав гадки (zasięgać gadki); ураз (uraz) і т. д.

[Порівн. „Кіевлянинъ“, среда 17-го ноябра 1899 г. Nr. 318].

Так знає польську мову професор словянської філології — такими доказами підпирає він свої об'єднителні теорії!

гальних оглядах. Поодинокі прояви, поодиноких діячів нашого письменства того часу обговорюють спорадично автори небагатьох праць монографічних — по більшій частині Русини-Українці.

Організатори з'їзду істориків завізували мене, щоби я представив стан наукових дослідів в області історії українсько-руського письменства. Се тема так широка, що обговорити її докладно в так короткому часі, яким я тут розпоряджаю — річ просто неможлива. Тому ж розбираючи ближше деякі важніші проблеми — зверну увагу лишень на найважливіші появи в стані дослідів над розвитком українсько-руської літератури — та вкажу на важніші прогалини і недостачі в тих дослідях. В огляді тим зупинюсь лишень на старинному періоді.

Найдавнійший період староруського письменства можна числити менше більше до 2-ї половини XVI-го ст. — себ то до ближшої стичности південної Русі з культурою західно-європейською — а безпосередно польською. Перша фаза історії письменства обіймає часи домонгольські. До того часу, окрім спеціальних монографій, наперед загальніші огляди, що становлять першу частину систематичного викладу російської літератури у О. Міллера, А. Галахова, Н. Тіхонравова, И. Порфірева, Рейнгольда, Е. Голубінського, та історії літератури українсько-руської Ом. Огоновського.

Книжка О. О. Міллера¹⁾ присвячена літературі домонгольської доби староруської культури. Становище автора троха одностороннє; за мало бере він на увагу впливи посторонні, особливо ж вплив літератури візантійсько-грецької. Огляд А. Д. Галахова²⁾ належить до найудачніших підручників — особливо ж видане 3-тє, що вже перероблене і доповнене по вказівкам основної рецензії Н. С. Тіхонравова³⁾. На особливу увагу заслугує частина тої праці, що обговорює повісти староруського письменства — виготовлена акад. Веселовским. Підручник И. Я. Порфірева⁴⁾ містить в собі цінний перегляд літератури апокрифічної та звертає пильнішу увагу на староруську літературу

¹⁾ „Опыт исторического обозрѣнія русской словесности“. Изд. 2-е Спб. 1865—1866.

²⁾ „Исторія русской словесности древней и новой“, Москва, изд. 3-е, 1894.

³⁾ „Отчетъ о XIX присужденіи наградъ гр. Уварова“, Спб., 1878, ст. 13—136.

⁴⁾ „Исторія русской словесности, ч. I. Древній періодъ“, Казань, 1891.

перекладану взагалі. Одноцільний і докладний, як на свій час огляд руської церковної літератури, і розвиток староруської культури у звязи з організацією і розцвітотом християнства на Русі дає нам Е. Іослубінський¹⁾ в своїй історії руської церкви. Не можна поминути мовчанкою і того огляду старинного періоду руського письменства, який дає нам у своїй книжці А. Рейнгольд²⁾. Учений той називає домонгольський період староруського письменства південноруським — київським³⁾, а літературу XIV—XVI в. виділює в окремих період називаючи його московським⁴⁾. Виклад Рейнгольда легкий і ясний — угруповане літературних фактів — прозористе. Послідні роки принесли нам вельми цінну появу — результат довголітної праці автора — 4 томову історію російської літератури А. Н. Пипіна⁵⁾. Перший том тої праці присвячений староруській літературі. Автор не веюди входить у ближший розбір поодиноких літературних творів, і навіть „Слово о полку Ігоря“ обговорює коротко і немов принагідно; за те розсліджує він докладно, з глибоким знанєм і широким кругозором основні проблеми староруської просвіти й літератури, подає нам характеристику й генезу поодиноких категорій письменства того часу у звязи з літературою тодішнього просвіченого сьвіта — і старає ся звести до одного знаменника своїх основних поглядів дотеперішні наукові розсліди в поодиноких літературних питаннях — подаючи рівночасно цінний і багатий бібліографічний апарат даного предмету. Праця Пипіна — се не викінчений в подробицях шкільний підручник, а широкий, основно продуманий науковий підклад до історії староруської культури.

Першому і середному періодови життя духового українсько-русського народу присвячений I-ший том історії руської літератури Ом. Огоновського⁶⁾. Автор старає ся вирізнити із старорусь-

1) „Исторія русской церкви т. I. Періодъ первый, Кіевскій или до монгольскій, Москва, 1880.

2) Geschichte der Russischen Litteratur von ihren Anfängen bis auf die neueste Zeit. v. Alexander v. Reinhold, 1886. (Geschichte der Weltlitteratur in Einzeldarstellungen, Bd. VII).

3) Cap. 7. Anfänge einer südrussischen (Kijevschen) Nationallitteratur während des XI—XIII Jhdtes.

4) Cap. 8. Die erste Periode der Moskovitischen Zeit. Verfall der Kirchenslavischen Bildung und Sitte (14—16 Jhd.).

5) „Исторія русской литературы А. Н. Пыпина т. I. Древняя письменность. Спб., 1898.

6) „Исторія литературы русской, Львів, 1887.

кого письменства і сполучити в оден образ письменського руху усі ті літературні прояви і твори, котрих вітчиною була Русь-Україна — але сеєю гарну думку виконує він не зовсім щасливо. Поодинокі твори ставить автор поруч себе механічно, не додумує ся до основи літературних течій, не прояснює їх тенези, не вміє визначити відповідного пропорціонального місця поодиноким літературним фактам. Таким важним галузям літературної творчости як література апокріфічна й старинна повість він присвячує ледви кілька сторін своєї праці. При тім погляд Ом. Огоновського на цілий старинний і середній період нашого письменства хибний. Літературу руську від XI до XVIII в. вважає він ненародною мертвечиною, і з виїмкою кількох творів (Слово о полку Ігоря, літописі) дивить ся з легковаженем. Автор не вміє віднайти в різнородних на перший погляд проявах ріжних фаз еволюції того самого літературного стремління — та звязати давний період із середнім та новим. Основні хиби праці Огоновського з боку наукового методу і розуміння староруського періоду нашого письменства вказав д. Пипін у своїй рецензії тої книжки п. з. „Особая история русской литературы¹⁾“. Але сея рецензія по моїй думці не зовсім вірно освітчує національне значіне літературної творчости старого періоду. З того боку приглянемо ся їй дальше.

Перегляд що йно обговорених літературно-історичних праць вказує нам, що ми не маємо до тепер одноцільного ширшого і систематичного викладу історії старинної українсько-руської літератури, такого огляду, що сполучував би той період із дальшими фазами духового розвою українсько-руського народу, що вказав би нам, на скільки сея література була зеркалом народу, його життя й його культурних стремлінь. Потреба такого огляду, що при тім відповідав би вимогам сучасних розслідувань — се оден із наукових дезидератів.

Окрім згаданих загальних оглядів маємо цілий ряд студій спеціальних, монографічних, що належать до старинного періоду нашого письменства. Вони розширили задачі історії руської літератури, та придбали для неї глибші і трівкіїші основи. Усіх тих монографічних праць обговорювати тут не буду. Згадаю лишень про деякі важніїші появи особливо оживлених дослідів з обсягу візантології, літератури апокріфічної, старинного роману й найдавніїшої літописи.

¹⁾ „Вѣстникъ Европы“ 1890.

Розсліди історії культури й літератури Візантії, з котрою Русь південна була в старинному періоді у близьких та різнородних зносинах — дали поважні результати і для історії руського письменства прояснюючи і ширші культурні стремління і тенецу поодиноких літературних прояв.

Визначнійшу вихідну точку культурно - історичних дослідів візантиологічних становить в російській літературі студія В. С. Іконнікова¹⁾, що дає нам доволі широкий, хоч подекуди односторонно і недостатчно освічений образ культурного значіння Візантії для Руси. Поруч авторів, що чи то доповнюють працю Іконнікова²⁾ чи то ведуть свої досліді більше в напрямі історії політичної ніж історії письменства³⁾ — зискує візантологія особливо діяльного робітника в особі В. Г. Васілевського, що в цілому ряді праць⁴⁾ прояснює культурні й політичні візантійсько-руські взаємини. Той самий учений ураз із В. Є. Регелем⁵⁾ засновує спеціальний журнал для візантології п. з. „Византійській Временник“⁶⁾, де подибуємо чимало праць із обсягу історії літератури.

¹⁾ „Опытъ изслѣдованія о культурномъ значеніи Византіи въ руской исторіи“, Кієвъ, 1869.

²⁾ Нпр. Ф. А. Терповскій: „Изученіе византійской исторіи и ея тенденціозное приложеніе въ древней Руси“, Кієвъ 1875, 1876.

³⁾ Нпр. Успенскій: „Визант. владѣнія на сѣверн берегу Чернаго моря“ (Кієвская Старина 1889, idem: „Русь и Византія в X вѣкѣ“.

Гр. Величко: Політичні і торговельні взаємини Руси і Візантії в X і XI в. Записки Наук. Тов. ім. Шевченка р. 1895, т. VI.

Перегляд історичних праць, що дотикають ся Візантії (окрім огляда у Васілевського) подають: S. P. Lambros: „Byzantinische Desiderata 1892. Н. Поповъ: „Объ изслѣдованіи визант. исторіи“ (Богословск. Временн. 1893). А. А. Спаській ibid. 1894.

⁴⁾ Перегляд праць Васілевського до р. 1889 подає А. А. Кунік в „Запискѣхъ объ ученыхъ трудахъ В. Г. Васілевскаго (Записки Импер. Акад. наукъ, 1890). Згадаю тут із тих праць лиш деякі н. пр.: „Обзоръ трудовъ по византійской исторіи (Журн. Мин. Нар. Просв. 1887—1889). „Русско-византійскіе отрывки“ (ibid. 1875, 1876). „Византія и печевѣги“ (ibid. 1872).

⁵⁾ Порівн. також його „Analecta byzantino-russica“, Спб., 1891.

⁶⁾ „Византійській Временникъ“ издаваемый при импер. Акад. наукъ подъ ред. Васілевскаго и Регеля“. Від смерги Васілевського, став редактором того видавництва сам Регель.

Від р. 1892 появляє ся в Одесі періодична публікація присвячена візантології „Византійское отдѣленіе лѣтописи историч. филолог. общ. при новоросе. университетѣ“.

Тривкі підвалини під історичні розсліди візантійського письменства і його впливу в літературах європейських — кладе К. Крумбахер як своєю історією візантійської літератури (527—1453)¹⁾ так і заснованем р. 1892 часописи: „Byzantinische Zeitschrift“, що виходить і до нині. Найзамітнішою появою в тій галузи науки було безперечно друге видане Крумбахерової історії візантійської літератури, що появилась р. 1897²⁾. Видане се, в двоє більше від першого — се неоцінена скарбниця систематично уложених і критично провірених відомостей з історії візантійської культури в найширшому розуміню того слова.

Окрім тих праць появляють ся в мові німецькій, французькій, грецькій й ин. цінні видавництва текстів, або монографічні студії з обсягу візантійського письменства, — що стають до помочи історикови руського письменства найдавнішого періоду.

На поли візантійсько-грецької патрології все ще велику вагу має видане текстів Міня³⁾. Історичний виклад патрології дають: Альцог⁴⁾ і О. Барденгевер⁵⁾. Іванови Дамаскинови присвячує свою монографію І. Лянген⁶⁾, патріярхови Фотієви — І. Гергенретер⁷⁾. Цінні причинки до розслідів візантійсько-грецької а через те й до зрозуміння староруської гатіобіографії дають нам виданя Трифона і Єуангелідеса⁸⁾

¹⁾ Karl Krumbacher: Geschichte der Byzantinischen Litteratur von Justinian bis zum Ende des Oströmischen Reiches 1890.

²⁾ idem, Gesch. d. Byzantinisch. Litter. II Auflage bearbeitet unter Mitwirkung v. A. Erhard u. H. Gelzer, München 1897, 5. XV+1193. (Dr. Iw. Müller's „Handbuch der klass. Altertums-Wissenschaft“ Bd. IX, 1).

³⁾ I. P. Migne: Patrologiae cursus completus. Series graeca in qua prodeunt Patres, Doctores Scriptorumque Ecclesiae graecae a. S. Barnaba — ad Photium. Paris, 1857—1860.

⁴⁾ Alzog: „Grundriss der Patrologie“, Freiburg, 1888.

⁵⁾ O. Bardenhever. Patrologie, Freiburg, 1894.

⁶⁾ I. Langen: Iohannes v. Damaskus, Gotha, 1879.

⁷⁾ I. Hergenröther: „Photius Patriarch v. Konstantinopel. Sein Leben und seine Schriften“. Regensburg, 1867—69.

⁸⁾ Tryphon, E. Euangelides: „Οἱ βίοι τῶν ἀγίων“ вид. 1895.

і „Bibliotheca hagiographica graeca“¹⁾ а також загальніші огляди П. Гарнака²⁾ і Г. Крітера³⁾.

Загальний виклад про грецько-візантійську історіографію XII-го віку маємо в книжці К. Неймана⁴⁾. Кілька спеціальних студій присвячено І. Малалі й іншим грецьким хронографам. Сюди належать праці К. Й. Неймана⁵⁾ К. Е. Глейє⁶⁾ А. Вірта⁷⁾ та Істріна⁸⁾.

Цікаве питанє про драматичну літературу в Візантії обговорює Н. К. Сатас⁹⁾. Спеціальною трагедією „Χριστός πάσων“, що в XVII в. була в часті перероблена на Україні, — і питаню про її автора присвячують свої праці І. І. Брамбе¹⁰⁾, та І. Гільберґ¹¹⁾. Християнську топографію Косми Індикоплова розбирає Г. Гельцер¹²⁾. Нові причинки до поетичної творчости Г. Пізіда дає Л. Штернбах¹³⁾, — а Ф. Ляухерт¹⁴⁾ обговорює історію Фізиольога.

Основу до зрозуміння роману пізногрецького і перерібок візантійсько-грецького роману на Русі становлять студії Е. Роде¹⁵⁾

1) „Bibliotheca hagiographica graeca“, Brüssel, 1895

2) А. Harnack „Geschichte der altchristlichen Litteratur“, Leipzig, 1893.

3) G. Krüger: „Geschichte der altchristlichen Litteratur“, Freiburg, 1895.

4) K. Neumann: „Griechische Geschichtsschreiber und Geschichtsquellen im XII Jhdte, Leipzig, 1888.

5) K. Neumann: „Der Umfang der Chronik des Malalas in der Oxforder Handschrift („Hermes“ Bd XV, 1880).

6) C. E. Gleye: „Zum slavischen Malalas“ („Archiv für slav. Philologie 1894, Bd. XVI).

7) A. Wirth: „Aus Orientalischen Chroniken“, Frankfurt. 1894.

8) „Beiträge zur griechisch-slavischen Chronographie (Arch. f. sl. Philol. 1895, XVII).

9) „Ιστορικὸν δοκίμιον περὶ τοῦ θεάτρου καὶ τῆς μουσικῆς τῶν Βυζαντινῶν, 1878.

10) De auctoritate tragoediae Christianae quae inscribi solet Χριστός πάσων. (Progr. Eichstädt, 1884).

11) Isidor Hilberg: „Kann Theodorus Prodromus der Verfasser des Χριστός πάσων sein?“ (Wiener Studien 1886, VIII).

12) H. Gelzer: „Kosmas des Indienfahrer (Jahrbuch für protest. Theologie, 1883, IX).

13) Leo Sternbach: „Georgii Pisidae carmina inedita“ (Wiener Studien“ Bd. XIII—XIV, 1891, 1892).

14) Fr. Lauchert: „Geschichte des Physiologus“, Strassburg, 1889.

15) E. Rohde: „Der griechische Roman“, Leipzig, 1876.

і Фр. Шпільгагена¹⁾. Специальним питанем про середновічні перерібки переказів про війну троянську займає ся В. Грейф²⁾. Е. Кун³⁾ і Дж. Якобе⁴⁾ — дають нам історію старохристиянського роману про Варлаама і Йоасафа — а А. Васілев⁵⁾ оголошує цінну збірку текстів греко-візантійських апокріфів. Ще більшу вагу в тій самій галузі науки має видане Р. А. Ліпсіуса⁶⁾, неоцінене жерело до історії апокріфічних переказів про Апостолів, таке як видане давнійше Тішендорфа для історії апокріфічних євангелій⁷⁾.

Як бачимо — Візантія, її культурне жите і письменство знайшли широкий відгомон у європейській науці, що пролила через те чи мало світла і на аналогічні літературні прояви на українсько-руським ґрунті в найдавнішій періоді.

Досліди на поли візантології улекшили в значній мірі наукову працю над історією апокріфічної літератури, що як на Русі так і в інших словянських землях стала останніми часами частійше займати увагу учених. Появляє ся цілий ряд публікацій текстів тої буйної галузі давнього письменства, — і монографій присвячених поодиноким творам, і загальніших оглядів. Не стану тут їх вичислювати. Доволі повну бібліографію праць, що відносять ся до того предмету, можна знайти в Пипіновій „Історії руської літератури⁸⁾“. Специальнійший перегляд праць над апокріфічною літературою послідних часів подає проф. П. В. Владіміров⁹⁾. Зазначу тут лише факт, що до найзамітніших видань текстів літератури апокріфічної — належать безперечно ті два томи „Апокріфів і легенд з укра-

1) Fr. Spielhagen: „Beiträge zur Theorie u. Technik des Romans“, Leipzig, 1883.

2) V. Greif: „Die Mittelalterlichen Bearbeitungen der Trojaner-sage“, Marburg, 1886.

3) E. Kuhn: „Barlaam u. Joasaph (Abhandlungen der bayerischen Akademie, Bd. XX, 1894).

4) I. Jakobs: „Barlaam and Josaphat“, London, 1896.

5) A. Vassiliev: „Anecdota Graeco-Byzantina. Pars Prior. Collegit, digessit, recensuit, A. V. 1893.

6) R. A. Lipsius: „Die apokryphen Apostelgeschichten und Apostellegenden“, Braunschweig, 1883—1890.

7) Const. Tischendorf Evangelia apocrypha, Lipsiae 1876.

8) Порівн. т. I. Спб. 1898, стор. 471—482.

9) Порівн. „Кіевск. університ. Извѣстія 1900, II.

їнських рукописів¹⁾ які зібрав, впорядкував і пояснив др. Ів. Франко, — а видало Наукове Товариство ім. Шевченка. Перший том присвячений апокріфам старозавітним. В просторій передмові (I—LXVI) дає автор докладний критичний огляд дотеперішних праць над апокріфічною літературою в європейській літературі в загалі, а в літературах словянських спеціально, — обговорює поодинокі категорії старозавітних апокріфів — показує їх вплив на старинне, середнє й новіше руське письменство і на народню поезію — порівнює надруковані тексти з текстами виданими давніше н. пр. Тихонравова, Порфірева і ин. — одним словом дає нам видане критичне. Коли першому томови можна зробити (не значний зрештою) закид, що не всі тексти походять з рукописів українсько-русських — бо крехівська Палея, з якої передруковано значне число текстів, носить на собі виразні признаки північної редакції — то другому томови не можна зробити в такій мірі й сього закиду. Плян видання такий самий як у першій томі. Подібний характер має й простора наукова передмова, що характеризує широкий літературний кругозір автора. Другий том обіймає частину апокріфів новозавітних себ то апокріфічні евангелія. З огляду на те, що такі публікації староруських апокріфів як Тихонравова стали давно бібліографічною рідкістю, а видане Порфірева не всюди відповідає сучасним вимогам науки — висуває ся видане д-ра Франка на перший плян не лишень в руській аде у словянській науці взагалі.

Як важні такі студії над староруською апокріфічною літературою для зрозуміння народного світогляду і народної творчости — маємо новий доказ у виданих Наук. Тов. ім. Шевченка „Етнографічних матеріялах з Угорської Руси“ — зібраних В. Гнатюком — де більшу половину тому займають легенди основані на старинних апокріфах біблійних і новозавітних²⁾.

Останніми часами буйно розвились в російській, словянській і європейській науці взагалі досліди над старинним романом і повістю походження візантійсько-грецького і східного. Доволі повну бібліографію тих дослідів і короткий перегляд їх вислідків подає Пипін у своїй „Исторіи русской литературы“³⁾.

1) Памятки укр.-руської мови й літератури, видає археографічна комісія Наук. Тов. ім. Шевченка т. I, 1896, т. II, 1899.

2) порівн. Етнографічний Збірник, видає Наук. т. ім. Шевченка т. III, р. 1897, стор. 1—124.

3) порівн. т. II, с. 1—70.

На жаль, короткий той огляд не може нині заступити книжки тогож автора п. з.: „Очеркъ литературной исторіи старинныхъ повѣстей и сказокъ русскихъ“ — виданої ще р. 1857¹⁾). Праця сея, на свій час прегарна, становить вихідну дочку усіх дальших розслідув на тім полі. Але вона давно стала бібліографічною рідкістю. Хоч не стратила вона подекуди свого значіння й до нинішнього дня, всеж таки вимагала б перерібки відповідно до нинішнього стану праць в тому напрямі. Томуж дає себе нині відчувати в науці недостача одноцільного ширшого викладу літературної історії старинного роману і повістей, розповсюджених на Руси, до котрого булиб додані повні тексти усіх творів, що належать до тої галузи староруського письменства.

Наукове тов. ім. Шевченка взяло також участь у дослідях з обсягу старинного роману. Воно видало студию д-ра І. Франка про старохристиянський духовний роман: „Варлаам і Йоасаф“²⁾). Окрім літературної історії того славного роману — де автор провіряє критично дотеперішні розсліди й додає свої цінні замітки про тенецу й характер того твору — оголошує др. Франко ілюстрований текст того роману з крехівського рукопису XVI в.

В останньому десятку нашого століття розвелась у російській та українсько-руській науці широка дискусія над найдавнішими руськими літописями. Найбільшу заслугу коло відновлення й наукового освічення сего питання положив петербурзький академик А. А. Шахматов.

Застанавлюючись над Несторовим Життєм Теодосія³⁾ показує він, що твір сей залежний від життя Сави Освященного, написаного Кирилом Скитопольським, що Нестор вкладає постать Теодосія в готовий шаблон агіографічний, — а стараючись пояснити суперечности між твором Нестора і найдавнішою руською літописю, він стрічає ся з питанням про автора найдавнішої руської літописі — й її тенецу. Застанова над сими питаннями вводить його в детальнічній розслід „Повѣсти временныхъ лѣтъ“ і творів звязаних із тою літописею. Шахматов розбирає на сам перед питанє про вихідну точку в хронології „повѣсти

¹⁾ Надрук. в „Ученыхъ запискахъ втор. отдѣл. импер. Акад. наукъ т. IV.

²⁾ Див. „Записки Наук. тов. ім. Шевченка“ т. VIII, X, XVIII, XX.

³⁾ „Нѣсколько словъ о Несторовомъ житіи Теодосія“ (Извѣстія отдѣл. русс. языка и словесности Имп. Акад. наукъ 1896, с. 45—65) порівн. рецензію проф. М. Грушевського в Записках Наук. тов. ім. Шевченка т. XVII.

временныхъ лѣтъ¹⁾, аналізує й пояснює важні моменти в хронології найдавніших редакцій літописий в загалі²⁾ — дає нам основну студию про „початковий київський літописний звід“³⁾ — доказує, що т. зв. „Початковий звід“ не залежить від „Повісти временнихъ лѣтъ“ — підносить питанє про редакції „Початкової літописі“ і старає ся реконструувати „Початковий звід“. Питаня звязані з найдавнішими руськими літописями ведуть Шахматова до аналізу київського Патерика і його відносин до „Печерської літописі“⁴⁾ — а далше до розсліду жития Антонія в звязи з „Печерською літописею“⁵⁾. Тут висказує автор гадку, що Печерська літопись була зрєдатована на початку XII в., а в її основу положив незвѣстний монах Несторові перекази про початок печерського монастира і перенесенє мощий Феодосія, — і доповнив ті звѣстки рядом літописних записок, закінчених р. 1110. Сеї то літописі ужив Сильвестер для своєї початкової літописі. Деякий вплив мало на „Печерську літопись“ житие Антонія — написанє, по думці Шахматова, під кінець XI в.

Між тим появляє ся цінна студия Евг. Щепкіна⁶⁾, що займає ся аналізою „Початкової літописі“, а також праця

¹⁾ Исходная точка лѣточисленія „Повѣсти временныхъ лѣтъ“ (Журналъ Министерства Народн. Просвѣщенія 1897, III, 217-222), порівн. рецензію проф. М. Грушевського в Запискахъ Наук. тов. ім. Шевченка т. XXI.

²⁾ „Хронологія древнѣйшихъ русскихъ лѣтописныхъ сводовъ“ (Ж. М. Н. П. 1897, IV, 462-482) порівн. рецензію М. Грушевського в „Запискахъ Н. Т. ім. Шевченка“ т. XXI.

³⁾ „О начальномъ Киевскомъ лѣтописномъ сводѣ“ (Чтенія Моск. историч. общества, Москва, 1897, III), порівн. рецензію проф. Грушевського loc. cit. т. XXI.

⁴⁾ „Кієвопечерскій Патерикъ и Печерская лѣтопись“ (Извѣстія отдѣленія русс. языка и словесности Акад. наукъ 1897, кн. III, 795, 844) порівн. рецензію проф. М. Грушевського („Записки Н. Т. ім. Шевченка“ т. XXV).

⁵⁾ „Житіє Антонія и Печерская лѣтопись“ (Журн. Мин. Нар. Прос. 1898, III) порівн. рецензію М. Грушевського loc. cit. т. XXV.

⁶⁾ Eugen Šeepkin: „Zur Nestorfrage“ (Archiv für. sl. Philologie 1897, т. XIX, 498-554), порівн. рецензію М. Грушевського, loc. cit. т. XXV.

Статя Щепкіна викликана була розвідкою д-ра Ст. Сркуля п. з. „Die Entstehung der ältesten russischen sogenannten Nestorchronik mit besonderer Rücksicht auf Svjatoslav's Zug nach der Balkanhalbinsel, Požega, 1896.

Про розвідку Сркуля порівн. рецензію М. Грушевського в „Запискахъ Н. Т. ім. Шевченка“ т. XVII.

п. А. Тихомірова „Обозрѣніе лѣтописныхъ сводовъ Руси сѣверо-восточной“, де особливо в уступі „О Лаврентьевской лѣтописи“¹⁾ автор дотикає питання про ієнезу і уклад перших руських літописей в загалі.

І праця Щепкіна²⁾ і праця Тихомирова³⁾ дає Шахматову знов нагоду забрати важкий голос в справі літописей — і доповнити свої попередні досліди новими цінними увагами.

В тій оживленій науковій розмові над розслідом найдавніших руських літописей — до котрих менші причинки подали ще Д. І. Абрамович⁴⁾, Н. І. Петров⁵⁾, бере жваву участь також проф. М. Грушевський. Окрім рецензій розвідок Сркуля, Щепкіна, Шахматова і инь., про котрі ми згадали висше — дає він коротку, більше популярну розвідку п. з. „Нестор і літопись“⁶⁾ — і наукову статью поміщену в формі екскурсу в його „Історії України Руси“⁷⁾. Тут подає автор історію дотеперішних розслідів — провірює поодинокі висновки, зводить їх до одного знаменника, і доповнює власними цінними замітками. Що до питання про автора чи редактора найдавнішої руської літописі, то проф. Грушевський доходить до такого висновку: Нестор, автор Житія Теодосія та „Чтеній“ про Бориса і Гліба

1) Та та частина студії Тихомірова, що дотикає ся Лаврентієвської літописи була поміщена в Жур. Мин. Нар. Прос. т. 235, отд. 2. Дальші частини праці Тихом. відносять ся до літописей північних — спеціяльнож московських.

2) „Отзывъ о сочиненіи: Eugen Ščepkin Zur Nestorfrage. (Извѣстія отдѣл. русск. языка“ т. III, 1898, 116—130) порівн. рецензію проф. Грушевського в „Записках Н. Т. і. Ш.“ т. XXV.

3) „Обозрѣніе лѣтописныхъ сводовъ Руси сѣверо-восточной. Критическій отзывъ акад. А. Шахматова. Отдѣльный оттискъ изъ отчета о XL присужденіи наградъ графа Уварова. С. Петербургъ 1899, ст. 1—134.

4) Къ вопросу объ источникахъ Несторова Житія препод. Θεодосія Печерекаго (Извѣстія отд. р. яз. 1898, 243—246); „Нѣсколько словъ въ дополненіе къ изслѣдованію А. А. Шахматова „Кіевопечер. патерикъ и Печерская лѣтопись“ (ibid. 1898, 536, 540).

5) „Подлинность поученій препод. Θε. Печерекаго о питіи и чашахъ, тропаряхъ и казняхъ Божіихъ“ (ibid. 1897, 783, 787), порівн. про всі ті розвідки рецензію проф. Грушевського („Записки“ т. XXV).

6) „Нестор і Літопись“ (Привіт дру Ів. Франку в 25-літній ювілей літературної його діяльності, Львів, 1898, 130—138).

7) „Найдавніша руська літопись“ (Збірник історично-філософської секції Наук. Тов. ім. Шевченка т. І. М. Грушевський: „Історія України-Руси“ т. I, у Льв. 1898, с. 439—459).

не міг бути автором літописи, бо для історії подій описаних в його інших творах, в літописи ужито зовсім інших джерел. Печерські події описані в найдавнішій літописи десь аж до кінця 80-их років не могли бути описані Нестором: бо перечать ся з його Житием Теодосія і в фактах і в загальному освітленю. Коли традиція про літописане Нестора має що в собі, то його можна уважати або автором печерських записок з кінця XI та початку XII в. (се ще найскорше) або одним з останніх редакторів. З далеко більшою правдоподібністю, майже — з певністю можна уважати одним з таких редакторів видубицького ігумена Сильвестра¹⁾.

З боку літературного студії над південно-руськими літописями найдавнішого періоду, не пішли багато дальше поза вислідки праць Сухомлінова²⁾, Бестужева-Рюміна³⁾, Костомарова⁴⁾, подекуди і Хрущова⁵⁾. З новіших праць що дотикають того питання, назвемо ще книжку А. Маркевича⁶⁾. Найновішими часами подає А. Кирпічніков⁷⁾ кілька цінних причинків до літературної історії руських літописних переказів.

Літопись київська і галицько-волинська чекають ще докладної аналізи історика літератури—що далаб нам безперечно в результаті немало нового матеріялу до історії староруської белетристики.

Досліди в тих кількох галузях літературної творчости, які ми тут обговорили, показують нам наглядніше, що становище, з якого дивить ся Ом. Огоновський на найдавніше наше письменство — не відповідає вже зовсім вимогам сучасної науки — показують пекучу потребу нової історії староруської літератури.

Переходячи до деяких ширших питань та основних проблем із області староруської літератури —

¹⁾ *ibid.* ст. 449.

²⁾ „О древней русской летописи какъ памятникѣ литературномъ“ (Уч. Записки II отдѣленія Акад. наукъ 1856, кн. III; *idem*): „О преданіяхъ въ древней рус. летописи“ (Основа, 1861).

³⁾ „О составѣ русскихъ летописей до конца XIV в. 1) Повѣсть временныхъ лѣтъ, 2) Лѣтописи южнорусскія. Спб. 1868.

⁴⁾ „Преданія первоначальной русской летописи“ (Вѣстникъ Европы 1873, I. 5—34, 570—624; II. 7—60).

⁵⁾ „О древне-русскихъ историческихъ повѣстяхъ и сказаніяхъ“, Кієвъ, 1878.

⁶⁾ „О русскихъ летописяхъ“, Одесса 1883, 1885.

⁷⁾ „Къ литературной исторіи русскихъ летописныхъ сказаній“ (Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности имп. Ак. наукъ. Спб. 1897, II. 54—64).

мусимо передовсім звернути увагу на теорію Погодіна й її пізнійші перерібки. Теорія сеся дотикає безпосередно давнього нашого письменства — бо вона одним розмахом старає ся відтяти літературу і культуру України-Руси від її пня, від її найдавнішого блискучого київського періоду. Теорія Погодіна появилася під імпульсом праць фільольотичних і перейшла в останній фазі свого розвитку знов у область фільольотії. Зачалася вона від спорів про давнину українсько-руської мови. Вихідну точку спорів становлять праці М. Максимовича¹). Він рішучо висловляє думку, що українсько-руська (малоруська) мова становить супроти інших словянських мов рівноградну одиницю. Максимович відрізняє дві руські мови: північну і південну. Сеся різниця має свій глибокий корінь в окремих фазах культурно історичного життя, що дало в результаті не одну, а дві руські народности. В історичну бувальщину руської мови пробує заглянути основніше І. Срезневський. У своїй студії „Мысли объ исторіи русскаго языка“, 1849 приймає він доволі довгий період єдності руської мови, так що, по його думці, перші сліди діалектичних прикмет обох руських мов появилася не раніше як у XIII або й XIV століттю²). Думку про староруські діалекти ставить яснійше П. А. Лавровський р. 1852 доказуючи, що діалектичні різниці руської мови сягають далеко дальше в старину поза XIV столітє — та що на окремий дальший розвиток головних галузей руської мови мало вплив політичне відокремлене південної Руси від північної — довершене в XIII та в XIV в.³).

Праці тих учених дали Погодіну припуку до написання своєї „Записки о древнемъ русскомъ языкѣ“⁴). Опираючись на мову Несторової літописи — не добачуючи в ній ніяких малоруських елементів, а беручи на увагу й думку, що у народу українсько-руського нема богатирського епосу, що відносить ся до княжого київського періоду — доходить Погодін до висновку, що автор літописи мусів бути Великорусом, що в Києві і в Київщині в загалі до XIV в. мешкало великоруське плем'я, що малоруський нарід прийшов з країн Карпатських над

¹) Критико-історическое изслѣдованіе о русскомъ языкѣ (Журн. Мин. Нар. Просв. 1838); „Исторія древней русской словесности“ Киевъ 1839; „Начатки русской филологіи“ 1845.

²) „Мысли объ исторіи русскаго языка“ с. 94—98, 155, etc.

³) „О языкѣ сѣверныхъ русскихъ лѣтописей“, с. 11.

⁴) „Историческія чтенія о языкѣ и словесности“ въ засѣданіяхъ II отдѣленія имп. акад. наукъ 1856 и 1857 гг., с. 8—40.

Дніпро і зайняв землі, спустошені Татарами, що йно в XIV століттю, коли Великоруси подались перед Татарами на північ.

На сей твір Погодіна відповідає Максимович у своїх „Филологических письмах“¹⁾, де він старає ся виказати неправдивість сеї теорії при помочи фактів фільологічних та історичних. Розгорілась полеміка, що в тій першій своїй фазі протягає ся аж до 60-их років. В тій полеміці забирає також голос П. Лавровський і займає становище посереднє, прилучуючись з одного боку до поглядів Максимовича про самостійність малоруської мови²⁾ — а з другого боку, приймаючи теорію Погодіна, за котрою по його думці промовляє ніби то схожість мови малоруської із сербською в наслідок сусідства обох племен у Карпатах³⁾. Проти теорії Погодіна виступили також деякі учені з аргументами історичними⁴⁾. Полеміка сеся хоч причинилась до прояснення не одного важного питання, — всеж таки в самих найважніших проблемах не довела тоді до позитивних вислідків. Не доставало їй научного підкладу історичного та лінгвістичного. По горячих спорах — настав час холодних дослідів. Совітні, основні студії Потебні⁵⁾, дальше Житецького⁶⁾, Колосова⁷⁾, Даля⁸⁾, Огоновського⁹⁾, многі праці Мікльосіча, Ягіча, Лескіна і ин., а також виданя староруських памяток та студії історичні — мо-

¹⁾ „Филологическія письма къ Погодину“ 1856. „Отвѣтныя письма“ 1857. Порівн. відповідь Погодіна на перші письма в „Русс. Бесѣди“ 1856.

²⁾ „Обзоръ замѣчательныхъ особенностей нарѣчія малорусскаго сравнительно съ великорусскимъ и другими славянскими нарѣчіями“ 1858. „По вопросу о южно-русскомъ языкѣ“ („Основа“ 1861, XI—XII. 72—83).

³⁾ „Отвѣтъ на письма Максимовича Погодину о нарѣчій малорусскомъ“ (ibid. августъ 14—40).

⁴⁾ Максимовичъ: „О мнимомъ запустѣніи Украины“ (Сочиненія I, 131); А. Котляревскій: „Были ли Малоруссы исконными обитателями полянской земли или пришли изъ-за Карпатъ въ XIV в. (Основа 1862, IX).

⁵⁾ „Два изслѣдованія о звукахъ русскаго языка“ Воронежъ, 1866. „Замѣтки о малорос. нарѣчій“ Ворон. 1871. „Къ исторіи звуковъ русскаго языка“ Ворон. 1876. „Разборъ сочиненія Житецкаго“ Спб. 1878.

⁶⁾ „Очеркъ звуковой исторіи малорусскаго языка“, Кіевъ, 1876.

⁷⁾ „Очеркъ исторіи звуковъ и формъ русскаго языка съ XI по XVII столѣтіе“ Ворон. 1878.

⁸⁾ „Толковый словарь живаго великорусскаго языка“ Москва 1863 і 1880.

⁹⁾ „Studien auf dem Gebiete der ruth. Sprache“ Lemberg 1890.

гли вже становити основу до нового провірення питання порушеного Погодіним.

Одним із перших учених, що покористувались у тому напрямі новими здобутками науки, був проф. А. Соболевський. Р. 1883 виступив він в київському товаристві ім. Нестора із викладом: „Какъ говорили въ Кіевѣ въ XIV и XV в.“ У цьому відчиті відновив Соболевський давню теорію Погодіна, лишень старався її оперти на нових підвалинах — на дослідях мови пам'яток т. з. „галицько-волинських“ та київських. Не додаючи в київських пам'ятках появи т. зв. „нового ґ“, що розвинулось по його думці виключно в пам'ятках т. зв. „галицько-волинських“ на місци староболг. е, коли глухі голосозвуки ѣ та ѡ втратили своє звукове значінє, — зачислює він давний говір київський до говорів великоруських. Великоруси жили по думці Соболевського в Київщині аж до XV в. — а малоруська людність прийшла над Дніпро що йно пізнійше з Галичини і Волини. Проти відновленої теорії Погодінської виступив цілий гурт учених, як Житецький¹⁾, Дашкевич²⁾, Антонович³⁾, виголошуючи на сю тему основні реферати і доказуючи, що теорії сеї не підпирають ані факти фільольогічні — ані історичні вісти про розміри татарської руйни й напрям колонізації України. Соболевського одначе не переконано — і він р. 1884 повторив свою теорію в „Очеркахъ изъ исторіи русекаго языка“, подаючи рівночасно розбір кільканайцятьох пам'ятників т. зв. „галицько-волинських“. Того самого року оголосив проф. Ягіч свої „Четыре критико-палеографическія статьи“ (С. Петерб. 1884), де висловився рішучо проти теорії Соболевського. Коло того часу появляє ся також замітна стаття Шахматова: „Beiträge zur russischen Gramatik“⁴⁾. В статях тих звернено увагу на деякі важні прикмети діалектологічні староруських пам'ятників — що підривають теорію Соболевського. Одначе в відповідь на те пише Соболевський свою статю „Источники для знакомства съ древне-кіевскимъ говоромъ“⁵⁾,

¹⁾ По поводу вопроса о томъ какъ говорили въ Кіевѣ въ XVI—XV в. [Чтенія в истор. общ. Нестора II, 218].

²⁾ Нѣсколько данныхъ изъ исторіи Кіева, кіевской земли и кіевскихъ историческихъ памятниковъ XIV—XV в. (ibid. II, 223).

³⁾ Нѣсколько данныхъ о населеніи Кіевской земли въ XVI в. (ibid. II, 225).

⁴⁾ Archiv für slavische Philologie Bd. VII.

⁵⁾ Журн. Минист. нар. просв. Спб. 1885, II, 349—357.

де обстає при своїй гіпотезі, повторює її з деякими незначними застереженнями в „Лекціяхъ по історіі русскаго языка“¹⁾ а пізнійше, не зважаючи на основні поважні закиди висловлені Ягічем в його „Критическихъ замѣткахъ по історіі русскаго языка“²⁾ — повторює сею відновлену теорію Походінську ще раз у другім виданю своїх лекцій, р. 1891. Що йно р. 1896 опубліковано з рукописий пок. професора Потебні його „Отзвъвъ о сочиненіи Соболевскаго „Очерки изъ історіі русскаго языка“³⁾. Знаменитий учений розбирає деякі важнійші фільольогічні аргументи Соболевскаго і висловлює ся також рішучо проти теоріі Соболевскаго⁴⁾. Після оголошення „Очерків“ і „Лекцій“ Соболевскаго розбирають сею теорію ще раз із боку історичного В. Антонович⁵⁾, В. Зотов⁶⁾, Владімірскій-Буданов⁷⁾, М. Грушевський⁸⁾, і приходять до згідного висновку, що ані не було повного запусія Київської землі в часах татарського лихолітя — ані не було в тих часах основної зміни людности над середнім Дніпром, ані не можна в історичних жерелах вказати на сліди масової еміграції руської людности з країн прикарпатських на схід — після татарської руїни⁹⁾.

Одначетеорія Соболевського, хоч хитко побудована — головно на одній букві, на т. зв. „новім ъ“ — знайшла собі на якийсь час авторитетного і талановитого приклонника в особі А. Шахматова¹⁰⁾. Учений той приймає таке значіне, яке надає Соболевський „галицько-волинському ъ“, називає його теорію на тій точці „відкритем одним із найбільше блискучих у історич-

1) Лекції, Київ 1888.

2) Критич. замѣтки, Спбургъ 1889.

3) Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности имп. акад. наукъ 1896, т. I, кн. 4, стр. 803–831.

4) *ibid.* с. 807.

5) Київъ его судьба и значеніе съ XIV по XVI стол. (Монографіи по ист. зап. и югозап. Росс. I, Київъ (1885).

6) „О черниговскихъ князяхъ по Любецкому синодику въ Черниговскомъ князествѣ въ татарское времен. Спб. 1893, 252.

7) Населеніе югозападной Россіи отъ полов. XIII до полов. XV в. (Архивъ югозападной Росс. VII, с. 2, 3, 4, 11, 1882).

8) „Очеркъ історіі Київской землі отъ смерти Ярослава до конца XIV стол.“ Київъ 1891, стор. 427–433. Порівн. також його „Історію України-Руси“ т. I, Львів, 1898.

9) Теорію Походінську в части признає И. Филевичъ („Історія древней Руси“ I, Варшава, 1896, с. 22).

10) „Исслѣдованія въ области русской фонетики“. Варшава. 1893.

них розслідах руської мови“¹⁾, підкладає лише під те **ѣ** спеціальні звуково-фізіологічні вартости, і звязує з історією того звука розділ руської мови на головні галузи: східну — великоруську і західну — малоруську, та висказує згідний з теорією Соболевського погляд, що лишень пам'ятки т. зв. „галицько-волинські“ містять в собі елементи давньої малоруської мови²⁾. Ширші висновки культурно-історичні і пояснення до тої студії додав Шахматов у своїй розвідці: „Къ вопросу объ образовании русских нарѣчій“³⁾.

Критичному розбору фізіологічних матеріалів, на яких опирає свою теорію Соболевський і деяких згідних з тою теорією висказів Шахматова, присвячена моя праця „Dialectologische Merkmale des südrussischen Denkmals a. d. XIII Jhdte: „Žitije sw. Savy“⁴⁾. Тут в частині на основі праць давніших, особливо крит. заміток Ятіча, в частині деяких моїх нових розслідувань розібрано діалектологічні прикмети староруських пам'яток від XI до XIV в., перевірено цілий ряд звукових і морфологічних прикмет, що сполучують пам'ятки київські з „галицько-волинськими“, стверджено факт, що т. зв. „нове **ѣ**“ не було прикметою виключно пам'яток „галицько-волинських“ — але що се прикмета загальна південно-руська, і показано, що старинні пам'ятки київські і „галицько-волинські“ становлять одну південно-руську групу супротивну пам'ятникам північним — що отже так само в пам'ятниках київських від XI до XIV в., як і в „галицько-волинських“ — проривають ся поводи чим раз виразнійше ті прикмети, що нині характеризують мову українсько-руську, що отже фізіологічні факти виразно заперечують теорію Погодіна і Соболевського.

В „Кіевській Старині“ за р. 1898 появилася стаття молодого орієнталіста А. Кримського п. з. „Филологія и Погодинская гипотеза“⁵⁾. Стаття сеся (нескінчена й доси), викликана

1) „Исследования въ области русской фонетики“ Варшава 1893. 114.

2) *ibid.* стр. 132.

3) Русскій Филологическій вѣстникъ“ 1894, III, Аргументами історичними збиває висновки Шахматова проф. М. Грушевський („Записки Наукового товариства ім. Шевченка, 1895, т. VIII, Бібліографія стр. 9—14.

4) Archiv für slavische Philologie, Berlin 1896, Bd. XVIII 203—228, 473—523.

5) „Филол. и Погод. гипот.: Даетъ ли филологія малѣйшія основанія поддерживать гипотезу г. Погодина и г. Соболевскаго о галицко-волинскомъ происхожденіи Малоруссовъ?

моєю працею „Dialectologische Merkmale“, написана із великим розмахом і самонадійністю а з невеликим засобом нових даних історично-фільологічних, звернена також проти теорії Соболевського.

Останніми часами заговорили про питання сполучені з теорією Погодіна і Соболевського, та звернулись проти неї такі авторитетні учені, як академіки: Н. Пипін¹⁾, В. Яїч²⁾ і А. Шахматов³⁾. Останні вискази Шахматова тим важливіші, бо він був давніше — як ми вже згадували — найповажнішим прихильником теорії Соболевського. Пояснивши на основі фактів історичних і розслідувань фільологічних тенеу трьох руських народностей: малоруської, білоруської і великоруської — пояснивши давнє урупованє руських діялектів і порівнявши з теперішнім їх розкладом, доходить він між иньшими до таких висновків: „Від XIV в. Південно-Русам відкриває ся нова задача кольонізувати полудне і полудневий всхід Росії. Під охроною литовських князів і київських Олельковичів, Малоруси посувають ся в Полтавщину, — що може служити за вельми сильний аргумент проти здогаду про значне прорідненє південно-руського населєня після нападів татарських. Київське князівство вже в XV в. змогло розширити свої границі до Чорного моря і Донця: ясно отже, що Київщина не могла під той час потребувати кольоністів з Галичини або з Білоруси“⁴⁾.

„Сучаснє урупованє говорів по трем руським народностям — великоруській, білоруській і малоруській — не відповідає первістному і давному урупованю, бо великоруська група говорів сполучає говори північно-руської і середно-руської групи, а білоруська містить в собі лише західну часть середно-руської групи. Малоруська група одноцільнійше як усі иньші зберегла свою звязь із старинною групою відповідних говорів: південно руська група X—XI

¹⁾ „Исторія русской литературы“ т. I, Древняя письменность. Спб. 1898, ст. 177—178.

²⁾ Einige Streitfragen. Verwandtschafts-Verhältnisse innerhalb der slavischen Sprachen“ („Archiv für slavische Philologie“ Bd. XX, S. etc.).

³⁾ А. А. Шахматовъ: „Къ вопросу объ образованіи русскихъ нарѣчій и русскихъ народностей“ (Журн. Мин. Нар. Просв. 1899, також в окремії відбитці).

⁴⁾ „Къ вопросу объ обр. русс. нарѣч.“ окр. відб. стор. 46.

віку, зовсім представлена сучасною групою малоруською¹⁾.

Сей висновок знаменитого петербурського академіка замикає наукові спори, викликані теорією Погодіна, спори, що тяглись і в руській історіографії і в фільольотії майже пів століття.

З такого порішення Погодінської теорії виходить і висновок важний для історика літератури: Не великоруський, а українськоруський нарід, мешкаючи від віків над середнім Дніпром, витворив пишну культуру і буйне письменство періоду київського, до татарського, і часів лихоліття.

Хоч факт сей і признають по більшій частині російські учені, то однак в своїх оглядах історії староруської літератури ставлять київський період письменства у безпосередній звязи з письменством північно-руським без відповідного пояснення національно-плеємінних відносин того часу, зачисляють той період до культурних дорібків народу великоруського, та освічують його так, щоб поставити у затінку ті прояви, що свідчать про давнину і силу індивідуальних вицьвітів старинної культури предків нинішнього народу українсько-руського, а висунути по можності на перед, на світло, усе те, що може послужити до скріплення думки про єдність усіх галузей руської групи племен, та про спільність їх культури.

З того шаблону, що коренить ся свідомо чи несвідомо в системі правління Російської держави і в її відносинах до українсько-руського народу — виломлює ся гурт учених, що або не дотикає ся спірних питань, або виступає супроти таких спірних питань більше безсторонно. До тих останніх учених належить А. Н. Пипін, оден із найвизначніших умів сучасної Росії.

Ученому тому завдячуємо немало праць, що дотикають ся духового життя українсько-руського народу. Він пише коротку історію українського письменства²⁾, за помічю цілого ряду статей надрукованих в „Вѣстнику Європи“³⁾, познакомлює широку російську публіку із важнішими моментами духового життя на-

¹⁾ *ibid.* стор. 47.

²⁾ В „Исторіи славянскихъ литературъ“ Спб. 1879.

³⁾ Н. пр. „Древній періодъ русской литературы и образованности“ 1882; Волга и Кіевъ 1885; „Споръ между южанами и сѣверянами“ 1886; у „Вѣст. Европы“ поміщував він по більшій частині ті статі, що зложидь на його історію літератури, та іст. етнографії.

шого народу, в своїй „Історії русскої етнографії¹⁾ присвячує цілий III-тий том етнографії й фольклорови українсько-руському, — та обговорює деякі основні питання з області історії нашого давнішого письменства в своїй „Історії русскої літератури“, про котру я вже згадував. В працях тих дає він в значній мірі позір на національно-племінні ріжницї, що з давендавна істнували між народом великоруським і українсько-руським²⁾, признає, що укр.-руська народність зародилась уже в найдавнішому періоді³⁾, підносить життєвість і сьвіжість літературної продукції київського періоду супроти періоду московського⁴⁾, говорить про довгі віки історичного життя в протягу котрих сформувались основні прикмети укр.-руської народности⁵⁾, признає багатство і велике значінє української народної поезії, заявляючи при тім що і новїша укр.-руська література має трівкі й сильні підвалини свого істнованя і розвою⁶⁾, а при тім усім осуджує він так у своїх статях публіцистичних⁷⁾ як і в чисто наукових⁸⁾ гнобленє українського письменства при помочи насильних способів адміністраційних — одним словом стає той учений на становищі історичної правди і висшої етичної культури. Підносячи усе те із глибоким признанєм, не можемо одначе поминути мовчанкою діссонансів, що попали до деяких його творів, і послужили за зброю тим сферам із котрих вузглядностию і реакційностию боров ся ціле своє житє поважаний академік.

Діссонанси такі особливо голосно відзивають ся в його згадуваній уже рецензії на „Історію руської літератури“ Ом. Огоновського п. з. „Особая исторія русскої літературы“. Рецензію сею подав до відомости широкій публіці в Росії „Вѣстникъ

1) Сибургъ 1891.

2) „В тих обставинах історичних і племінних — в яких імовірно вже з дуже давного часу, а опісля і в старинній добі жила південна Русь, не можливо представити собі й племінної однородности з півночею: ті обставини були надто відмінні, щоби при значних ріжницях побутових не витворились навіть із одного кореня місцеві відмінні, а з протягом часу племінні відтїяки розрослись у дві народности“ („Історія русс. літературы“, Спб. 1898, I, 171).

3) *ibid.* 172.

4) *ibid.* 155.

5) *Ист. русс. литер.* Спб. 1898, I, 143.

6) „Вѣстникъ Европы“ 1885, IV, 209, 753.

7) „Волга и Кіевъ“ „В. Евр.“ 1885. IV. 212.

8) „Ист. русс. литер.“ Спб. 1898, I, 143, 144.

Европы“), опісляж, поза границями Росії в німецькій перекладі „Archiv für slavische Philologie“; спопуляризовано її також у скороченім передруку з „Вѣстн. Евр.“ і серед одного відлomu гал.-руської суспільности. В статі тій стає Пипін по части на державну точку погляду. Супроти думки Огоновського про самостійність українського письменства — ставить він таку тезу: „Література сильна незалежна, здібна до самостійного розвою витворює ся не лишень там, де єсть окрема мова і окреме племя, але де окрім того є особний історично заявлений тип культурного жита і державної звязи. Той послідної умови не достає південно-руській народности“¹⁾.

Такий погляд у Пипіна незвичайний. Він стоїть у суперечности із многими давнішими висказами ш. академіка, з котрих оден проговорить нам тепер проти згаданої що йно тези: „Колиб у малоруській літературі появил ся сильний талант здібний пірвати своїх земляків, а рівночасно бути й провідником загально людського чутя й ідеалу, се було би вже оправданем подібної нової літератури. Таким оправданем нової літератури був Шевченко“²⁾. Зрештою окрім сих слів самого Пипіна, промовляють проти його тези факти з історії розвою літератури польської. Письменство польське дійшло як раз до найбільшого розцвіту в ХІХ в., коли вже польський нарід стратив був свою державну окремішність.

Дальший такий діссонанс у статі Пипіна становлять отєї вискази, що стоять у непосредній звязи з історією староруської літератури.

„Южная и сѣверная Русь составляли нѣкогда одно племя, одно государство и имѣли одинъ литературный языкъ. Въ древнемъ періодѣ, до татаръ, и до политическаго роздробленія Руси не было никакой спеціально южнорусской литературы: была

¹⁾ Подібні тези стрічаємо не рідко в працях російських учених; аналогічний висказ, заправлений ще до того й пророцьким тоном, продер ся й до прегарної, з наукового погляду книги проф. Н. П. Дашкевича: „Отзывъ о сочин. Петрова „Очерки історіи украинской литературы ХІХ стол.“: „Українській літературі не бути літературою всенародною і навіть у землях залюднених виключно або переважно малоруською народністю — не заняти першорядного місця, яке належить ся літературі на тій мові, що стала наслідком вікового ходу історії загально-руського. Тому-ж і місцеве значіне української літератури треба признати зовім ограниченим“. (Отчетъ о ХІХ присуд. наградъ Суварова — „Записки имп. ак. наукъ“ т. LIX 262).

²⁾ „Вѣстникъ Европы“ 1885, IV, 753.

общая литература русскаго или русско-славянскаго языка распространившаяся одинаково по все́мъ областя́мъ тогдашняго русскаго племени“.

Над тими тезами Пипіна — по моїй думці не вірними — ми спинимо ся довше, бо вони дотикають найосновніших проблем старо-руського письменства.

Питане про племінну єдність руського народу в давнім періоді його культурного життя обговорене давніше у звістній монографії Костомарова п. з. „Двѣ русскія народности“¹⁾. З боку антропологічного схарактеризовано племя великоруське у Богданова („Антропологическія изслѣдованія о великорусскомъ племени“ (в „Трудахъ общ. ест. антропол. и этногр.)] і у Д. Н. Анучина („Великоруссы“ в „Енциклопед. словарь. Брокгауза и Ефрона“). Проти наведеної тези Пипіна говорять і його вискази, уміщені в його найновійшій „Історіи русс. литературы“: „Ледви підлягає се сумнівови, що етнографічні різниці між південною і північною Русею стали витворюватись з першими рухами племен на північний схід. Як би вони й були споріднені що до свого походження, між ними мусіли появитись відміни вже наслідком місцевого розеднення, що ставило їх у різнородні обставини місцевости, клімату і праці“²⁾. Таким способом ще в давнім періоді треба прийняти не оден тип етнографічний“³⁾.

Різницю племінну між Русею київською і новгородською можна ствердити вже в XII в. на основі „Руської Правди“ й інших документів історичних. Ще більша різниця етнографічно-племінна виступає між Русею київською і тими племенами великоруськими, що почавши від XII столітя організують ся чим раз сильніше коло Володимира над Клязмою, Суздаля, Ростова, а опісля коло Москви.

Також такої єдності державної, про яку говорить наведена теза, в старинній Русі не було. Руські племена становили федерацію більше або меньше самостійних князівств з різнородним внутрішнім устроєм, — сполучених лишень в часті й до часу спільною династією. І така звязь в половині XIII в. розриває ся. Напади татарські, завойованє Русі київської князями литовськими (XIV в.), сполученє її чим раз тісніше

¹⁾ „Историческія монографіи и изслѣдованія“ Спб. 1872, т. I, 51—109.

²⁾ „Ист. русс. литер. I, 154.

³⁾ *ibid.* 155.

з Польщею (1386, 1569, 1596) — і такі інші факти — викопали ще глибший розділ між племенами великоруськими і українсько-руськими. З того часу (XIII—XIV в.) належали Русь південна і північні землі до окремих державних організмів.

Основу отже політичного угруповання руських племен становили вже в найдавніших часах етнографічні ріжниці між племенами південними і північними і навпаки: окрема організація політична обох груп племен, їх стичність із окремими цивілізаційними течіями збільшила ще засіб тих етнографічних ріжниць — і дала в результаті виразно індивідуалізовані самостійні національні типи. Так представляє ся спільність племінна і державна.

Пригляньмо ся тепер ближше, як представляла ся в старинній Русі спільність мови і різнородних галузей письменства, і чи справді не було в старинній Русі ніякої спеціально південної (українсько-руської) літератури.

Мова староруських памяток, що доховалась до наших часів, у своїй головній основі церковно-словянська, походження староболгарського. Сеся мова була справді спільна Русі південній і північним землям — але чи лише на Русі? Вона так само була літературною мовою Сербів і Болгар — але чи стане хто на тій основі Сербів і Болгар зачисляти до руського племені?

Правда, що мова церковно словянська прибрала в руських областях окрему руську закраску. Але тих прикмет руських, відмінних від мови староболгарської і інших мов словянських, таких прикмет що булиб спільні староруським памяткам усіх областей, можемо нарахувати ледво кілька: найважніші з них — повноголос, **ъ** та **ь** (і чисті самозвуки що розвинулись із глухих) перед плавними **л** та **р**, — початкове **о** зам. ц. сл. **є**, та рефлeksi ц. сл. сполучень співзвуків **шт** і **жд**. Але й що до тих спільних прояв мусимо поробити деякі застереження. Руські рефлeksi ц. сл. сполучень **шт** і **жд** характеризують руську мову супроти інших мов словянських, але вони належать до тих прикмет, що не сполучують усіх руських діалектів із собою — а навпаки деякі із них вже в найдавніших історичних часах становлять ріжницю між діалектами північної і південної групи. Лише деякі рефлeksi ц. сл. **шт** можна вважати за сполучники усіх руських діалектів: а) **шт** зам. первісного **tj** дає **ч**, б) **шт** зам. **sk** дає **щ** (проява спільна з мовою польською і чеською). Інші рефлeksi ц. сл. сполучень **шт** і **жд** становлять уже прикмети, що характеризують поодинокі староруські діалекти: **жд** зам. **dj** дає на півночі **ж**, на полудні пізніше **дж**; **жд**

зам. **zh**, або **zd** — дає на півночі загалом **жж**, спеціально в Новгороді **жг**, на полудні **жч**. Глухі перед плавними сполучували всі руські діалекти сильнійше в тому часі, коли вони мали значіне чистих самозвуків: сполучник той ослаб у значній мірі наслідком деяких перемін, що потягнув за собою упадок звукового значіння **Ъ** та **Ь**; **О** зам. ц. сл. **Є** подибуємо спорадично і в інших мовах словянських: воно отже не може уважати ся виключною прикметою руських памяток. Навіть перший повноголос, що становить найважнійшу звукову прикмету язиків руської групи, з того часу від коли в південно-великоруських і білоруських говорах неакцентоване **О** стало звучати як **а** — т. зн. м. б. від XIII століття — має иньшу звукову закраску в складах неакцентованих, в що йно згаданих діалектах — а иньшу в діалектах і говорах українсько-руських. Є ще кілька таких прикмет, що виправді спільні усім руським діалектам, або котрих бракує всім руським діалектам — але вони спільні, або становлять спільну недостачу також інших мов славянських. Нпр. а) м'яке **л** зам. **ј** після губних співзвуків подибуємо також в південно-східній групі мов словянських; б) **цв** зам. **кв**, **зв** зам. **гв** спільне мові руській, церковнословянській, сербській і словінській; в) недостача носових звуків спільна всім руським діалектам, але вона характеризує не лише руську мову, — носових звуків нема також ані в мові чеській, ані в словінській, ані в сербській. Так представляють ся ті звуки, котрі ще в часті можна взяти за основу спільности усіх руських діалектів і говорів. Сполучників тих, як бачимо, не багато.

Тимчасом вже в XI століттю продирають ся через церковнословянську основу і попри ті немогі елементи, що були спільні усім памяткам руської редакції, також діалектологічні прикмети народної мови — на півночі великоруські, на полудні українськоруські, а пізнійше, на північній заході — білоруські. Досліди історично-язикові показали нам цілий ряд народних українськоруських звуків і форм, що встигли проявити ся в памятках південно-руських XI—XIV в., — а котрі відрізняють мову тих памяток від мови памяток північних¹⁾. Коли зва-

¹⁾ Прикмети ті обговорюю докладнійше в згаданій статі „Dialectologische Merkmale“ (Archiv. für slav. Philologie Bd. XVIII, 479—522). Важнійші фоно- і морфологічні прикмети південноруських памятників — ось які:

1. ти—и зам. ть—и
2. жч. зам. жд

жимо, що лише деякі звукові, морфологічні, синтактичні і лексичні елементи встигли продерти ся через церковно-словянську шкаралушу письменської мови — коли зважимо, що многі з тих прояв живої мови народної, що були в первісній редакції південно-руській, затерли ся під рукою пізніших північних переписувачів, (нір. в літописях, у Слові о полку Ігоря) — то мусимо сказати, що не лише різниці між народною мовою південної і північної групи, але й та диялектична закраска що продирала ся до памяток письменських (особливо таких, що не були копіовані з готових південно словянських текстів — але написаних вже на Русі) — була безперечно далеко сильнійша, ніж ми її подибуємо в тих немногих оригінальних памятках, що дійшли до нашого часу. Тота отже спільна основа язикова, що сполучувала памятки староруські між собою — була чужа і сполучувала їх також із памятками болгарськими і сербськими; руських спільних сполучників було ледво кілька, а з рештою місцеві руські елементи вказують вже в самому початку історичного періоду істнованя руської мови значну різницю між мовою південної й північної Русі. Мова отже, ані народна, ані письменська не була таким сполучником усіх руських племен, як можнаб догадуватись із слів поважаного автора згаданої рецензії.

Перейдїм до письменства.

До спільних прикмет старинного письменства північно-руського і південно-руського належить перевага релігійного елемнту — що пливе з того самого жерела християнства, з тої самої церкви. Релігійним духом пронизані з виїмкою слова о п. Ігоря

3. **ѣ** зам. **е** — (зглядно також **и** зам. **ѣ**).
4. заміна **в** з **у**
5. заміна **и** з **ы**
6. **ги, ки, хи** зам. **гы, ны, хы**
7. **о** зам. **е** після **ж, ч, ш, щ**
8. **о** зам. **е** в слові **тобѣ, собѣ**
9. **ж, ч, ш, щ** в сполученю з **ю** **а, ю**
10. **ы** зам. **ѣ** після плавних (яблыко, дрыва)
11. **кде, сде** зам. північн **кдѣ, здѣ**
12. **ыа, кю, ыє, ыи** зам. **иа, ию, иє, ии**
13. імени. ч. мн. р. муж. 1 відм. **ове**
14. закінчене дієсл. 3 ос. без **ть**
15. спосіб приказовий **ѣмъ, ѣте**, зам. **имъ, ите**
16. закінч. імперф. на **шетъ, хоутъ** зам. **ше, хоу**
17. закінч. дієсл. 1. ос. ч. мн. на **мо** і **ин**.

всі категорії письменства найдавнішого періоду: і церковні науки, і літописи, і подорож Данила до св. землі, і науки Вол. Мономаха і ціла богата література легенд і апокрифів. Але прикмета сеєя характеризує не лише письменство руських племен. Старинний період руської літератури припадає на середні віки, в котрих настрій релігійний запанував був у всіх галузях літератури християнського світа — в легенді, повісті, ліриці, епопеї і драмі — почавши від перших християнських ліриків догматистів Бардезана (II в.) Климента Александрійського (III в.) — а скінчивши на „Божеській комедії“ Данта — тій найкращій поетичній синтезі духа середньовічного християнства.

Велика частина староруської літератури сполучена тісно з історією християнства на Русі та історією руської церкви — носить на собі визначні сліди впливів візантійсько-грецьких та південно-слов'янських. Признаки тих впливів виступають так на півночі, як на полудні руських земель; але вони втрачають значіне сполучника духового усіх руських племен через те, що вони зв'язують руські племена не лишень з собою, але і з південною Слов'янщиною. І підклад мови церковно-слов'янської, і тісні культурні взаємини з Болгарією, Болгарії з Сербією — витворили — що признає й д. Пипін¹⁾ — одну спільну болгарсько-сербсько-руську літературу так, що й до нині в многих випадках не можна ближше означити місця написання деяких творів, — або спорудження перекладу з оригіналу візантійсько-грецького²⁾.

Коли приглянемо ся по черзі усім галузям літературних прояв, які бачимо в старинній Русі — коли возьмемо на увагу їх зміст і форму, та області в котрих вони зародились і дійшли до розцвіту, побачимо, що спільність руської літератури старинного періоду була в одних проявах лишень позірна — а не дійсна, а в других була доказом великого значіння і впливу культури та оригінального письменства південної Русі.

Возьмім на увагу передовсім літературу церковну — а бов головною основою змісту церковно-релігійного. Така література складає ся з двох головних груп: першу становлять такі твори, що з гори виключують самостійну індивідуальну

¹⁾ „Історія рус. літератури“. Спб. 1898. I. 79.

²⁾ Перші проби дослідів у тому напрямі дає нам розвідка А. И. Соболевского: „О древних русских переводах въ домонгольскій періодъ“ Москва 1897.

творчість; до другої належать такі літературні появи, що дають більший або менший простір самостійній творчості. До першої зачисляємо сьвяте письмо, книги літургічні, твори отців церкви і т. и. Та та частина письменства була справді спільна Руси південній і північній — але рівночасно вона була спільною літературною власністю або цілого християнського сьвіта, або всіх Християн грецького, чи то грецько-словянського обряду. До руського письменства належать вони яко пам'ятки язика — з огляду на руську редакцію — і з того погляду мали вони — як було згадано, по більшій часті иньшу діалектичну закраску на півночі, а иньшу на полудні.

Те саме треба сказати про багату літературу збірників релігійно-морального змісту, — легенд і апокріфів.

Багата література апокріфічна, що пливе на Русь безпосередно з Болгарії — приймає ся передовсім в полудневій Руси, продирає ся до таких визначних південно-р. пам'яток як перша літопись, зазначає сліди свого впливу в житю Бориса і Гліба, Якова Мніха, в науках Володимира Мономаха, у Данила Паломника, поодинокі твори приходять сюди в цілости вже в перекладах XII в. (Хожданіє Богородици по мукамъ) — або дістають тут деякі зміни доповнення і перерібки — одним словом — переходять на сам перед південно-руський етап і південно-руську редакцію, — а опісля доперва плывуть на північ — і там в рукописах дістають північно-руську діалектичну закраску.

На сам перед появляють ся в південній — а опісля аж у північній Руси і старинні повісти походження візантійсько-грецького і східного¹⁾. В тім самім збірнику, що був очевидно копією давнішого південно-руського оригіналу, — в котрім переховалось „Слово о полку Ігоря“ — містив ся також візантійський роман про Девгенія, переказ про багату Індію та арабська казка про Синаґрипа.

Дальшу категорію староруської літератури, що відзначає ся більшою незалежністю від візантійсько-грецьких і південно-словянських взорів — належать бесіди духовників і науки церковні, житя сьвятих — та „посланія“ осіб духовних до князів.

Вже в полов. XI в. в особі київського митрополита Гляріона маємо проповідника першорядного таланту і сили вітхненя. По силі поетичного укладу може Гляріонове „Слово о законѣ

¹⁾ „Исторія русс. литературы“. I. 163.

и благодати“ бути порівнаним хіба із „Словом о полку Ігоря“; що до змісту, ширини світогляду і прозорі композиції називає те слово Е. Голубинський¹⁾ „прегарною, бездоганною академічною промовою, — блискучим твором ораторським“. Не менше цінними прикметами відзначає ся й друга його бесіда: „Похвала кагану Володиміру“ — котрої деякі частини належать до письменських прояв чистої поезії.

В XII століттю з'являють ся в південній Русі цінні твори Кирила, єпископа Турівського — руського „золотоустого“.

Київський печерський монастир стає літературним осередком, в котрому коренить ся оригінальна руська агіобіографія, і перші завязки руської літописі. В перших руських творах агіобіографічних, як „Житіє Бориса и Глѣба“, „Житіє Теодосія“ — знаходимо уже відгомони сучасного політичного життя, і побутового життя руських князів. Монахи печерські витворили цілий багатий збірник звістний під назвою „Печерського Патерика“ — многоцінний також що до літературного викінчення поодиноких житій.

Всі ті твори, в котрих бачимо вже проблиски оригінальної літературної творчості — написані в південній Русі.

Анальоґічних творів північно-руських з того часу ми не бачимо — хоч вони, колиб були існували, моглиб були легше переховатись до наших часів ніж твори південних областей, що перейшли тяжку татарську руїну. Одинокий північно-руський літературний твір того часу „Поученіє“ Луки Жидяти не має ніякої белетристичної закраски ані прояв творчої сили.

Проби агіобіографій, які дотикають ся північних областей, н. пр. переказ про Леонтія Ростовського²⁾, або Аврамія Смоленського, представляють або сухі біографічні записки, або становлять парафразу південно-руських первовздорів³⁾. Пізнійші північно-руські агіобіографії мають свою вихідну точку в київськім „Патеріку“. В порівнаню з південно-руськими життями — називає Пипін ті твори шабльоновими⁴⁾.

Пригляньмо ся вітчині иньших староруських памяток.

Живим стилем і патріотичним почутем відзначає ся „Поученіє дѣтямъ“ київського князя Вол. Мономаха. Не підлягає

1) Е. Голубинский: „Исторія русской церкви“. I. 584.

2) Е. Голубинский: Ист. русс. церкви. I. 628.

3) *ibid.* стор. 640, 641.

4) „Исторія русской литературы“. I. 161.

сумнівowi також південно-руське походжене „Моленія“ Данила Заточника, що представляє компіляцію міграційних мотивів легендарних з відривками дидактично-моральних збірників візантійських, а при тім обвіяне живим гумором і сарказмом. Анальоічних творів на півночі не бачимо.

Автор звісного „Хожденія“ до Єрусалима — одного з найцінніших середньовічних описів св. землі¹⁾ — ігумен Данило був мешканцем південної Русі²⁾, мабуть околиць Чернигова. Становить воно первовзір для пізніших подібних описів — і дає почин доволі значній літературі паломницькій.

Анальоічний твір північно-руський, — опис царгородських святощій Антонія-Андрейковича — се сухий шаблонний реєстр тих предметів, що звернули увагу паломника³⁾. Твір сей не має ніякої літературної вартости.

До якої області Руської землі належать пам'ятки староруської поезії?

Славне південно-руське „Слово о полку Ігоря“, що представляє найкращий вицьвіт народної поезії, зацеплений на літературно-книжному полі — тісно споріднене що до поетичного стилю, ліричного настрою і ритмічного складу з пізнішими проявами поетичної творчости українсько-руського народу — з козацькими думами.

Слово о полку Ігоря не стоїть одиноко в староруській літературі ані що до змісту ані що до поетичної форми. В нїм маємо лише останок багатой дружинної поезії княжого періоду — котрої відгомони а навіть цілі епізоди переховались нам у першій руській літописі. В таких епізодах — як н. пр. похід Олега на Візантію⁴⁾, як смерть Ігоря та месть Ольги⁵⁾ і т. и. додаче Костомаров зміст і цілі зразки думи дружинної, своїм поетичним стилем дуже зближеної до пізніших дум козацьких⁶⁾.

¹⁾ Пипинъ: „Исторія славянскихъ литературъ“. I. 318.

²⁾ idem „Ист. русс. литературы“. I. 371—372.

³⁾ ibid. 378.

⁴⁾ М. Костомаровъ: „Преданія первоначальной русской лѣтописи“ („Вѣстникъ Европы“ 1873. I. 581).

⁵⁾ ibid. Вѣст. Евр. I. 602.

⁶⁾ ibid. 600—601; II. 60.

Про останки старинної поезії в літописях порівн. ще: Сухомлиновъ: „О преданіяхъ въ древней русской лѣтописи“. („Основа“ 1861, юнь).

И. Хрущовъ: „О древне русскихъ историческихъ повѣстяхъ и сказаніяхъ“. XI—XII столѣтіе. Кіевъ, 1878.

Се були відгомони поезії, сформуваної чи то в X чи то в XI століттю. На XII столітє припадає Слово о п. Ігоря. З XIII в. маємо останки дружинної поезії, що ввійшли до південно-руських літописів. Під р. 1201 вставлене н. пр. в Волинській літописі „Слово о Романѣ Волинскомъ“, що переховало навіть у такій формі, в якій воно до нас дійшло — виразні признаки чистої поезії та ритмічної форми¹⁾.

Недавно віднайдене поетичне „Слово о погибели Русскыя земли“²⁾, пам'ятка XIII століття — хоч носить місцями прикмети пізнійшої північної редакції — було — як вказує зміст³⁾ і стиль поетичний — написане безперечно в південній Русі. Правдоподібно в початках XIV століття була написана поема „Слово о Лазаревѣ воскресені“. В своїй студії про сею поему, приходять др. Ів. Франко до такого висновку, що вона була твором оригінальним руським — написаним в південних областях Руської землі⁴⁾. Стиль і уклад ритмічний в ній такий самий як і в „Слові о полку Ігора“. — Має воно отже форму староруської дружинної поезії — а зміст зачерпнений з багатого жерела апокрифічної літератури.

Південна Русь витворила безперечно й багатий цикл народних епічних пісень, звязаних тісно з іменем Києва, князя Володимира і його богатирів. Вони говорять про ту саму воєнну енергію, боєві подвиги, геройську відвагу і хитрости, що відбилися в переказах літописців — і в „Слові о полку Ігоря“. „Як би ми не пояснювали собі долю билинної поезії“ (пише Пипін) — забутої на полудни, а перехованої на півночі, не можемо не запримітити, що в дальшій історії народної й письменської поезії ми вже не находимо прикладу таких живих відносин до національних подій. Одинока проява, що опісля знов нагадує нам давні поетичні перекази — се знов південно-руська дума⁵⁾. Зрештою — хоч у пів-

1) Ритмічну будову сеї поеми реставрує др. Ів. Франко: „Записки Наук. тов. ім. Шевченка“, т. XXXV—XXXVI: „Слово о Лазаревѣ воскресені“, стор. 15.

2) „Слово о погибели русскыя земли“. Вновь найденный памятник литературы XIII вѣка. Сообщение Хр. Лопарева. Спб. 1892.

3) Вихідна точка опису Руської землі; похвала В. Мономахови і т. и.

4) „Слово о Лазаревѣ воскресені“, староруська поема на апокрифічні теми. („Записки Наук. тов. ім. Шевченка“ т. XXXV—XXXVI, 1—56). Згаданий вислідок на стор. 12.

5) Пипінъ: „Истор. русс. литературы“. Спб. 1898. I. 157, 158.

Порівн. також розвідку О. Θ. Міллера: „Великорусскія быliny и малорусскія думы“ („Труды третьяго археологическаго съѣзда въ Россіи бывшаго въ Киевѣ 1874 год., т. II., стор. 285—306).

денній Русі й не переховав ся старинний народний київський епос в такій повній формі як на півночі, хоч його виперли з народної пам'яті бурливі події періоду козацького, то останки того епосу дійшли до нас у формі відгомнів та відривків у сучасній поезії українсько-руського народу¹).

Народна поезія зберегла нам аналогічні до південно-руських билін також перекази новгородські. Одначе ціла її письменська поезія того часу якої останки дійшли до наших часів, була виключно духовим вицвітом південно-руського племені. До найзнаменитших прояв літературної творчости українсько-руського народу належать літописи, як „Повѣсть временныхъ лѣтъ“ (до р. 1110), літ. Київська (1110—1205) і Галицько-Волинська (1205—1292). Зразки чистої поезії, беллетристичний спосіб оповідання, оживленого драматичними діяльностями — се прикмети, які признають південно-руським літописям усі критики²).

Літописи істнували й на півночі, але як згідно признають самі російські історики³) — літописи такі як Новгородська і Суздальська відзначають ся механічним сухим реєстром фактів, без ніякого беллетристичного викинення, так що їх можна вважати лишень жерелами історичними, а не творами літературними в властивім значіню.

На півночі, в Новгороді була написана в части (себто перших 17 глав) „Правда русская“ кн. Ярослава, доповнена опісля на полудні київськими князями Ізяславом, Святославом, Всеволодом та Володим. Мономахом; вона одначе представляє пам'ятку історично-юридичну — а не літературну.

¹) Порівн. В. Антонович и М. Драгомановъ. „Историческія пѣсни малорусскаго народа“. Київ 1874, т. I, стор. 1—70: „Пѣсни вѣка дружиннаго“.

О. Ө. Миллеръ: „Великорусскія былины и малорусскія думы“, loc. cit. стор. 289 і слід.

М. Драгоманов „До питаня про сліци великоруського богатирьського епоса на Україні“ (Лист до др. Ф. Мильлера). [Розвідки Мих. Драгоманова про українську народню словесність і письменство, т. I. („Збірник фільологічної секції Наук. тов. ім. Шевченка“, т. II, у Львові 1899, стор. 88—94)]. Статя сеся була на сам перед надрукована в журн. „Древная и Новая Россія“. Спб. 1875. кн. IX.

²) Порівн. Соловьевъ. „Исторія Россіи“ III. 149. Порфирьевъ: „Исторія русской словесности“, Казань 1899. I. 391—392.

³) Соловьевъ loc. cit.

Ми перейшли отже по черзі всі твори староруського письменства XI до XIV в. — що відзначають ся в більшій або меншій мірі прикметами самостійної творчости, та закраскою белетристичною, і переконали ся, що всі такі твори, про які ми що небудь знаємо, були виключно духовними продуктами племені південно-руського. Анальоґічні твори північно-руські зникають як фата морґана.

До тепер порівнували ми літературу південних областей Руської землі й її осередка Київа — з літературою племен північних, згрупованих коло Новгороду, що становлять в часті тип посередній між українським а великоруським. Властивою вітчизною народу великоруського треба вважати — як се признає Шахматов — горішне Поволже і басени Оки¹⁾, — спеціальною ж землі: Ростовську, Суздальську, Володимирську, Рязанську, Тверську а опісля Московську. Тут уформував ся суцільний великоруський тип етнольоґічний, тут витворив він підвалини своєї державної організації.

Про літературу тих земель я не згадував нічого, — бо про такі памятники письменства XI та XII століття, що походили б із тих областей, ми нічого не знаємо. Не маємо з XI або XII стол. навіть певних ц. сл. текстів сьвятого письма та книг літурґічних, що походили із тої області. Найдавнішими Ростовськими памятниками зістали ся жите Нифонта з початку XIII стол. (1219) і апостол з р. 1220²⁾. З памяток Московської землі найдавніші походять із XIV століття, як нпр. „Стихирарь“ з р. 1331, „Лѣствица“ 1334, Єванґелиє з р. 1339³⁾. Области ті не полишили по собі поетичної спадщини в формі народного історичного епосу⁴⁾.

В землі Ростовській, Володимирській і Тверській напотикаємо памяткі із закраскою самостійної творчости спорадично в XIII, частійше в XIV та XV століттю. Сюди належуть на сам перед твори Кирила єпископа Ростовського, Симона і Серапіона єпископів Володимирських, і т. и. Складають ся вони з „житій“ місцевих сьвятих, листів, посланій, наук духовних — а пізнійше із поетичних повістей.

1) Къ вопросу объ образовании русских нарѣчій и русских народностей“. Спб. 1899, стор. 38, 39.

2) А. И. Соболевскій: „Лекціи по исторіи русскаго языка“. Спб. 1891. 14.

3) *ibid.* ст. 15.

4) Пипинъ. „Ист. лит. русс.“ I. 158.

Але й сея література не була повною духовою власністю племені великоруського, і не може бути мірою розвою літератури в тих областях.

Від часу, від коли кн. володимирсько-суздальський Андрій Боголюбський здобув Київ (1169) — далше після руїни Києва в часі татарського лихолітя, а ще більше, від коли митрополит київський переносить свою столицю до Володимира над Клязмою (1299) — переносять ся південно-руські письменники на північ, несучи з собою київську просвіту. Значна частина тих письменників, яких ми бачимо в другій половині XIII в. і в XIV століттю на півночі, походить із Києва, або перейшла київську літературну школу. І так нпр. Серапіон, пізнійший єпископ Володимирський, був архимандритом київської печерської лаври; Симон, єпископ володимирський, виховав ся в київськiм печерськiм монастири; Кипріян, пізнійший митрополит московський, з роду Болгарин, перейшов також київську школу. Таким способом ті почини літературної творчості, які бачимо на півночі в XIII та XIV в., в значній мірі залежні від південно-руської просвіти і письменства.

Під безпосереднім впливом південно-руської літератури розвинули ся перші північні поетичні історичні повісті XIV і XV в., звязані з місцевими особами і подіями: маю на думці: „Сказаніє о Мамаевомъ побоищѣ“ і „Задонщину“. Твори ті представляють невдатні імітованя¹⁾ „Слова о полку“ Ігоря, з котрого беруть цілі фрази, перекручуючи їх часто нездарно²⁾.

Обширніша, самостійна, місцева література, переважно духовного змісту, розвиває ся на півночі під кінець XV, в XVI та в XVII століттю. В тому часі Москва стає осередком і державної організації, і духового життя північних земель, — коло неї

1) Порівн. Пипинъ: „Исторія русской литературы“. I. 212.

2) „Сказаніє о Мамаевомъ побоищѣ“ — это неудачное подражаніє „Слову о полку Игоря“ не только въ приемахъ, но и въ выраженіяхъ; тяжелый слогъ и испорченный языкъ производять непріятное впечатлѣніє“ (Шорфирьевъ: „Исторія русской словесности“. Казань, 1891. I. 471).

„Въ Задонщинѣ гораздо менше оригинальнаго чѣмъ въ сказаніи о Мамаевомъ побоищѣ. Авторъ до такой степени подражалъ „Слову о полку Игоря“, что во многихъ мѣстахъ его повѣсть является просто передѣлкой Слова; авторъ Задонщины“ беретъ выраженія изъ „Слова о п. Иг.“ часто не понимая — или совершенно извращая ихъ“, (ibid. стор. 472).

екристалізував ся тип великоруської народности. Той період північного письменства справедливо називають історики літератури великоруським і московським¹⁾).

Коли ми письменство київського періоду, духовий витвір народу українсько руського порівнаємо з письменством періоду московського, що було речником народу великоруського — покаже ся виразно велика різниця, яка тоді вже сформувалась між тими національними типами — і витиснула свої характеристичні прикмети на літературній творчості.

Різницю сею як не мож краще зазначив сам Пипін у своїй „Історії руської літератури“. Покористуємо ся його словами: „Давний, домонгольський період має характер свобідної безпосередности, свіжого проявленя сил: в історичному житю народу — се була пора смілих подвигів, широкого розпросторення народної області, в справі просьвіти — пора живої вразливости, оригінальних завязків літератури і поетичної творчости. Одну з основних прикмет старинного періоду представляє свобода в народних відносинах. В ньому ми не бачимо упертої і боязкої замкнености, якою відзначувались московські часи, — тої виключности і нетерпимости до всего чужоземного, що робила Москву свого роду Китаєм — берегла її від всяких користий духової обміни. Старинна Русь київських часів не знала тої виключности — як не знала і одного з головних її жерел в московськїм періоді — виключности релігійної“²⁾).

Різницї між півночю і полуднем проявили ся і в письменстві, і в історичній діяльности, та в історичних типах.

„Як давний Святослав з його чубом і звичаями степового найздника“ — пише Пипін — „нагадає нам в потомстві не московського Великоруса, а скорше південно-руського козака — так ліричний епос „Слова о полку Игоревѣ“ відізве ся не в північній пісні, а скорше в південно-руській думі, і самий факт утвореня „Слова“ міг бути дальшим ступенем епічного розвою, котрого перший ступень був вихідною точкою витвореної потім в народній сфері биліни. Історики зазначають недостачу войовничости північної Руси; в південній навпаки: се була вельми виразна прикмета, котра від часів Олега і Святослава перейшла в спадщині до того запорожеського війська, що старалось навіть присвоїти собі лицарство“³⁾).

1) Пыпинъ: Истор. русс. лит. I. стор. 180—181.

2) „Ист. литер.“ I. 155.

3) loc. cit. I. 171.

В тому героїчному свіжому і діяльному характері народного життя київського періоду й коренить ся по думці автора і оригінальна самостійність старинної літератури. Автор іде ще дальше і признає окрему школу і окремий стиль в південно-руському письменстві. Так старинні літописи південно-руські як і їх продовжене — літопись т. зв. Галицько-волинська — показує по словам Пипіна — що витворилась була вже звісна літературна школа, котрої прикмети були більше зближені до народної мови — мальовничість, проблиски поетичного одушевлення, при тім властивого не монахови, а скорше світській особі — участникови тих подій. Той окремий стиль південно-руської літописі показує ся в протягу многих десятків літ, — представляє отже прояву типову. Висшим взірцем того стилю було „Слово о полку Игоревѣ“. Воно також каже догадуватись звістного роду школи. Північне письменство переховалось взагалі без порівняння повнійше — але в ньому ми не знаходимо нічого подібного¹⁾. Література московського періоду виростала з старих початків в одностороннім, виключно церковнім напрямі, не даючи місця ані научному знанню, котре тим часом зробило уже свої великі здобутки на заході, — ані народно-поетичній творчости, що продиралась до книги лишень поодинокими епізодами або натлками, принявши своєю дорогою значну мірку книжної латинди²⁾.

Слова ті набирають иньшого, більшого значіня, коли їх поставимо у звязи з попередними, проаналізованими висше фактами. Коли собі тепер нагадаємо висновки з тих фактів, то представить ся нам у властивому світлі спопуляризована і окрита аврелею славного імени автора теза — що „въ древнемъ періодѣ до Татаръ и до политическаго раздробленія Руси не было никакой спеціально южнорусской литературы; была общая литература русскаго или русско-славянскаго писменнаго языка, распространявшаяся одинаково по всеѣмъ областямъ тогдашнаго русскаго племени“.

Цілий ряд проаналізованих нами літературних прояв говорить нам ясно — що коли поминемо літературу перекладувану і перероблювану із візантійських та південно-словянських первоворів, — котра була спільна не лишень руським племенам, але також Сербам, Болгарам, Грекам, а по части й цілій серед-

¹⁾ „Ист. русс. литер.“ I. 172—3

²⁾ *ibid.* 180.

новічній християнській Європі, — то мусимо сказати, що „въ древнемъ періодѣ не было никакой сѣверно-русской литературы — была только одна литература южнорусская“. Так, література оригінальна, із проблисками високої поетичної творчості, із закрускою беллетристичною — була в давнім періоді виключним витвором південно-руських племен. І по своїй території, і південно-руській історично-національній основі, і по окремім поетичнім стилю, і по звязи з дальшими письменськими і народно-поетичними творами українсько-руського народу — сеся література давного до-монгольського періоду, а в части й часів татарського лихолітя була спеціально південно-руською літературою. Іншої літератури в точнішому значіню того слова, під той час на Русі не було. Через те й спільність тої літератури на Русі — про яку так евфемістично говорять російські учені, — лежала в тім, що північна Русь, не маючи під той час власної літератури, твори письменства південно-руського переписувала, перероблювала — і в загалі користала з них на стілько, на скілько на се позволяв її стан просвіти і духові потреби поодиноких областей. Тій обставині ми й завдячуємо переховане многих південно-руських літературних пам'яток у північно-руських копіях — коли південно-руські оригінали попропадали в пожежах татарської руйни.

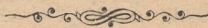
Спорадичні проби літератури не копіованої і не переводженої, які появляють ся на півночі менше більше до половини XV в. — або не мають літературної беллетристичної закруски, або були перерібками творів південно-руських. З хвилику, коли й на півночі з'являють ся прояви самостійної місцевої оригінальної творчості, мають вони що до змісту, літературних мотивів, їх оброблення, стилю і мови — зовсім инший характер, як твори південно-руські. Так представляє ся тотя евфемістична літературна спільність.

Тотаж проява, котру не менше евфемістично називають деякі російські історики літератури — збереженем літературної традиції, перерваної або ослабленої на полудни — се довге непереривне пасмо впливу південно-руської культури і літератури на півночі.

Ми провели се пасмо до впливу „Слова о подку Ігоря“ на північні поетичні повісти XIV та XV століття. В XVI та в першій половині XVII століття слабне, хоч не перериває ся

вплив українсько-руської культури на півночі. Московське письменство розвиваєсь в оригінальні форми, хоч односторонно, на основі літературної спадщини київського періоду. Струя українсько-руських літературних і цивілізаційних впливів оживлює ся, набирає сили і пливе знов ширшим руслем у другій половині XVII та в першій XVIII століття. Тоді то українсько-руські учені й літерати, ученики й учителі київської духовної академії, як Сим. Полоцький, Єпіф. Славинецький, Дм. Ростовський, Ст. Яворський, Т. Прокопович і інші, переносять ся до Москви, а опісля й до Петербурга — займають найвизначніші місця в церковній ієрархії, впроваджують нове проміне європейської науки і просвіти, організують школи на взір українсько-руських колегій, закладають бібліотеки, уряджують драматичні представлення, а в особі таких високо просвічених мужів, як знаменитий бесідник і публіцист Теофан Прокопович, стають першорядними помічниками й дорадниками Петра I-го — в великій справі реформи й європеїзації Росії. В другій половині XVIII століття дає Україна літературі російській таких письменників як Богданович, Гнідич, Капніст, Наріжний і інші, ще в першій половині XIX століття стає Українець Гоголь реформатором російського письменства, надаючи йому напрям реалістичний.

Від хвилі, від коли на вершках київських церков заблиснули хрести, присвічуючи Руси до нового періоду духового життя, аж до часу, коли над Невою виросла нова північна столиця на козацьких трупах, на руїні політичної сили України, пливе ширшим то вузшим руслем жива хвиля літератури, просвіти й європейської мисли з південної Руси на північ — а не на відворот. З півночі на полудне зачинає сеся течія повертатись в другій половині XVIII століття, — а що йно в XIX століттю течія сеся змінює свій напрям зовсім з півночі на полудне; що йно в XIX стол. — серед буйного розцвіту великоруського письменства — а в значній мірі також з причини таких прояв, як указ з р. 1876 — зійшла українсько-руська література в Росії майже на таке становище супроти літератури великоруської — в якому знаходилось в протягу цілого довгого ряду століть письменство північно-руське — зглядом південно-руської літератури.

2005.

204617

B-1859

B 1.859

Тогож автора

розвідки з історії українсько-руської мови й літератури :

- Українські народні пісні в поезіях Б. Залеського. (Стор. 85. 8-ки). У Львові 1892.
- Юрій Коссован, Осип Домінік Ігор Гординський де Федькович. Проба критичного розбору автобіографічних його повістей, та його життєписи. (Стор. 100. 8 ки). У Львові 1893.
- Шевченко і Міцкевич. Про значіне впливу Міцкевича в розвою поетичної творчости та в генезі поодиноких поем Шевченка. (Стор. 142. 8-ки). У Львові 1894.
- Причинок до історії руської мови. (Стор. 11. 8-ки). У Львові 1895.
- Dialectologische Merkmale des südrussischen Denkmales a. d. XIII Jhdte: Žitije Sv. Savy. Sonder — Abdruck aus dem Archiv für slavische Philologie herausgegeben v. V. Jagic. (80 S. in 8°). Berlin 1896.
- Literatura ruska [Z „Encyklopedyi ludowej“ (str. 10 form. leksyk)]. Lwów 1898.
- Тарас Шевченко. Промова виголошена на XXXVII-их роковинах смерги поета. (Стор. 24. 8-ки). У Львові 1898.
- Століте обновленої українсько-руської літератури. Короткий огляд укр.-руськ. письменства XIX столітя. 27 стор. 8-ки У Львові 1898.
- „Ukraińska rytmika ludowa w poezjach B. Zaleskiego“ (Osobne odbicie z „Księgi pamiątkowej wydanej przez Uniwersytet Lwowski ku uczczeniu 500 letniego jubileuszu Uniwersytetu Krakowskiego“) str. 78 in 4°, Lwów 1900.

ПОГЛЯД

на

СУЧАСНИЙ СТАН ІСТОРИЧНИХ РОЗСЛІДІВ

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ.

НАЙДАВНІЙШИЙ ПЕРИОД.

КІЛЬКА ПРОБЛЕМ І ДЕЗІДЕРАТИВ.

Написав

Др. Ол. Колесса.

У ЛЬВОВІ 1901.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

з ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

під зарядом К. Беднарського.